

УДК 159.9 (091)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2026.1/09>**Токарева Н. М.**<https://orcid.org/0000-0003-1428-3729>

Криворізький державний педагогічний університет

Гапочка Я. О.<https://orcid.org/0000-0002-0359-652X>

Криворізький державний педагогічний університет

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ КОНЦЕПТИ СЕНСОУТВОРЕННЯ У ПРАКСИСІ НЕСТАЛОГО СЬОГОДЕННЯ

У статті представлено роздуми авторів щодо актуальності екзистенційного дискурсу в реаліях радикальних трансформацій світоустрою людини епохи постмодернізму на шляху переосмислення сенсів буття. Розглянуто філософські ідеї Сьорена К'єркегора, Мартіна Гайдеггера, Жан-Поля Сартра, Альберта Камю та їхнє інтуїтивне відлуння в процесуальних вимірах буття сучасної людини. Аналізуються маркери перетворення екзистенціалізму з теоретико-філософського дискурсу в площину наукового праксису. Окреслено логічну послідовність відновлення адаптивних сценаріїв стабілізації сенсових координат життєтворення в умовах невизначеності. Метою дослідження обрано представлення мультимодального потенціалу екзистенційних концептів сенсоутворення (свободи, вибору, відповідальності, ідентичності) у практиці самоздійснення особистості в нових реаліях буття. Методологія дослідження побудована із урахуванням ресурсів інтегративного синтезу культурно-історичного підходу та системного аналізу, що дозволило інтерпретувати класичні екзистенційні категорії у континуумі актуальних викликів несталого сьогодення. Результати дослідження продемонстрували, що в сучасному суспільстві сенсоутворення зміщується з площини раціонального планування у площину «актуального праксису» – швидкого, але відповідального вибору. Встановлено, що ключовим механізмом адаптації особистості стає прийняття «несталості» не як загрози, а як простору для реалізації свободи, а пролонговані ситуації невизначеності вимагають від суб'єкта безперервного переосмислення власних цінностей. Доведено, що концепти екзистенціалізму увиразнюють координати збереження внутрішньої рефлексії, усвідомленої відповідальності, індивідуальної свободи та унікальності суб'єкта в умовах несталого соціокультурного простору. У висновках наголошується, що екзистенційні концепти сенсоутворення сьогодні є не просто філософськими абстракціями, а прикладними стратегіями виживання. Праксис несталого сьогодення потребує від суб'єкта життєтворення активної позиції, відмови від пошуку фіксованих істин на користь динамічного творення сенсів через дію та відповідальність. Авторами підкреслено, що саме здатність до автентичного самовизначення в умовах абсурду стає головним чинником резильєнтності сучасної людини.

Ключові слова: екзистенціалізм, сенсоутворення, свобода, відповідальність, сенс буття, суб'єктність, світоглядні орієнтири, метакогнітивні стратегії.

Постановка проблеми. Полімодальні сценарії безперервного оновлення життєвого простору сучасної людини епохи постмодернової соціентальності спричиняють перманентну ентропію, драматизацію культуральних маркерів і світоглядних позицій особистості в усіх сегментах життєтворення. Ще більш ускладнює буття людини континуум війни в Україні: сповнене стрес-факторами і пролонгованими травмівними подіями мілітаризоване сьогодення відзначається глобальною руйнацією соціальної матриці світоустрою, неоднозначністю

настанов життєвого циклу, ускладненням екзистенційних персонологічних тенденцій самоздійснення в умовах «ненормотипової буденності». Соціальна апатія, ригідність мисленневих процесів, конформізм часто є індикативними реакціями суб'єктів життєтворення на виклики несталого сьогодення. Людина усе частіше постає перед необхідністю вирішення питань, пов'язаних із вимушеним обмеженням життєвого простору, знеціненням особистісних кордонів та особистісної свободи, унеможливленням самореалізації, і зокрема – через

© Токарева Н. М., Гапочка Я. О., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

втрату сенсу життя. Це зокрема пояснює посилення у сучасному мультимодальному дискурсі інтересу науковців до концептуальних засад сенсоутворення.

Найбільш потужною парадигмою вираження сенсів буття людства в контексті глобальних катастроф ХХІ століття є екзистенціалізм або філософія існування (фр. *existentialisme* від лат. *existentia* – існування) – філософсько-антропологічний напрям, що акцентує увагу на унікальності людини, здатної до вибору власної долі в умовах граничних реалій буття – невизначеності, пролонгованої тривоги, самотності, абсурдності культурального тиску. Основним проявом екзистенції дослідниками констатовано свободу, що визначається як відповідальність людини за наслідки життєвого вибору в невіддільному їй світі, котрий відтворює загальну архітектоніку внутрішньої логіки суспільного прогресу в новій темпоральності буття. Разом з тим, попри широкі дискусії, говорити про системність методологічних конструктів форматування та/або відновлення сенсів суб'єктивного світоустрою людиною цифрового покоління ще зарано.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Глобальні трансформації векторів розвитку цивілізації на зламі ХХ–ХХІ століть відзначені значним посиленням уваги наукової спільноти до проблематики сенсорних концептів життєтворення у нових реаліях інформаційного суспільства епохи постмодернізму, що вражає абсурдністю дегуманізації, колажуванням реальності й ілюзій, викликами нових епатажних дебютів і симулякрів самопрезентації «багатовимірної людини» в координатах «чужий – серед чужих» [6, с. 10–12]. В контексті означеного особливої ваги набуває необхідність переосмислення безперервної варіативності сенсотворення в умовах деканонізації сакральних цінностей та неочікувано скептичного нормотворення.

Екзистенціалізм як напрям філософії був започаткований наприкінці ХІХ століття на тлі, як наголошують М. І. Гурик та А. П. Приймач, «глибоких криз людської ідентичності, свободи і сенсу буття» в абсурдному, байдужому до людини світі [4, с. 42]. Засадничі принципи екзистенціалізму були представлені світу в трактатах данського філософа Сьорена К'єркегора та німецького мислителя Фрідріха Ніцше, які заклали основи «філософії екзистенції», зосередившись на унікальності людського існування.

Сьорен Обье К'єркегора (1813–1855) – данський теолог, філософ, письменник вбачав сенс життя, існування людини у самому існуванні. У творчому доробку С. К'єркегора – «Або – Або» (*Enten – Eller*, 1843), «Страх і тремтіння» (*Frygt og Bæven*, 1843), «Стадії на життєвому шляху» (*Stadier paa Livets*

Vei, 1845) та інших – людина постає передусім як суб'єкт життя і лише потім – як суб'єкт мислення. Філософ зосереджується передусім на аналізі індивідуальності («Я») людини, пошуку істинного «Я», його якісного визначення у площині екзистенційного (і перш за все етичного) вибору. Опановуючи власне «Я», людина тим самим відкриває його нескінченність. Етичний вибір у філософії Сьорена К'єркегора не є вибором чогось зовнішнього (предмету, діяльності, соціальної позиції), це вибір людиною самої себе (вибір того, якою людині бути). Такий вибір часто пов'язаний із відмовою від зовнішнього – «смертю для світу» – і потребує віри у свою спроможність вистояти під тиском зовнішніх обставин; це своєрідний «стрибок в нікуди». Проте саме у такому «стрижку» й відбувається народження Духу («Я»), перехід від стану безпосередності до стану усвідомленої відповідальності перед собою і світом. Це є вибір, що безумовно призводить до формування нових якостей людини. Коли ж людина відмовляється від вибору, її Дух блокується, і як наслідок – меланхолія, «тихий відчай», душевні розлади [цит. за: 10, с. 222]. Цілісність людського «Я», певен філософ, здійснюється у перспективі майбутнього через подолання людиною тимчасового і кінцевого – через «виховання можливості», сенсоутворюваним стрижнем якого є звернення до себе, бажання бути собою.

Викликом традиційним моральним категоріям постали заклики до незаангажованого волевиявлення людини постали афористичні сентенції Фрідріха Вільгельма Ніцше – одного з найбільш відомих і впливових філософів ХІХ століття, представника ірраціоналізму, хоча й варто нагадати, що Ф. Ніцше був швидше літературним, ніж академічним філософом. Серед чисельних напрацювань Ф. Ніцше звертають на себе увагу: «Людське, надто людське. Книга для вільних розумів» (*Menschliches, Allzumenschliches*, 1878), філософський роман «Так говорив Заратустра. Книга для усіх і ні для кого» (*Also sprach Zarathustra*, 1883–1885), «По той бік добра і зла. Прелюдія до філософії майбутнього» (*Jenseits von Gut und Böse*, 1886), «Ессе Номо. Як стають самими собою» (*Ессе Номо*, 1888), в яких епатажний філософ нагадує світу, що мірою всіх речей є сама людина, яка дає буття новим цінностям. У нових реаліях буття Нова Людина («Надлюдина»), на думку Фрідріха Ніцше, має створити новий земний сенс, розірвавши старі ланцюги та скинувши важкі колодки сакральних традицій; цінностями Нової Людини мають бути здоров'я, сильна воля, діонісійська повинь почуттів: «Занепале почуття обов'язку надлюдина

замінює своєю вільною волею. Ревінню дракона: «Ти мусиш!» – дух лева відповідає: «Я хочу!», – виголошує Ф. Ніцше [цит. за: 10, с. 163–165].

Означені С. К'єркегором та Ф. Ніцше індикативні маркери екзистенціалізму були конкретизовані у філософських ідеях мислителів ХХ століття. У працях Мартіна Гайдеггера (1889–1976), Жана-Поля Сартра (1905–1980), Альбера Камю (1913–1960), Карла Ясперса (1883–1969) у розрізі нових викликів драматичної історії людства [3; 4; 5] екзистенціалізм возвеличується як потужний філософський і культурний рух, зосереджений на ідеях свободи, відповідальності, пошуку сенсу життя. Декларування концептів екзистенційного мислення Мартіном Гайдеггером у трактаті «Буття і час» [1] стало маніфестом філософської системи, центрованої на онтології «буття-у-світі» (або «буття-до-смерті») й екзистенційної занедбаності людини. Жан-Поль Сартр у філософських міркуваннях «Буття і ніщо», «Екзистенціалізм – це гуманізм» фокусує увагу на визначальній ролі в світоустрої людства ідеї свободи, відповідальності, абсурду й увиразнює профіль людини як «проєкту себе». Художньо-філософське осмислення абсурдного світу й етичного опору безнадії й розпаду представляє у своєму творчому наробку Альбер Камю («Міф про Сізіфа», «Чума», «Сторонній»), екстраполюючи бачення абсурдності людського існування у площину конфлікту між людською потребою в сенсі буття і байдужістю світу [2].

Разом з тим варто згадати інтуїтивне потрактування класичних ідей екзистенційної філософії у напрацюваннях сучасних дослідників у царині філософії, соціології, літературознавства, психології. Зокрема доволі потужним маркером екзистенційних наукових розвідок постає праксис віднайдення ідентичності в сучасному цифровому просторі, де формування «гібридної реальності» призводить до відчуження особистості, «розмивання» ідентичностей, що, відповідно, потребує нових підходів до розуміння автентичності і усвідомлення нових сенсів буття людини цифрового покоління (див. до прикладу: [3; 4; 6; 9 та ін.]).

У вимірах літературознавчої гуманітаристики досліджуються виміри увиразнення екзистенційних концептів у творчості письменників «Розстріляного відродження» (В. Підмогильний), мислителів української діаспори та представників «шістдесятництва». Надзвичайно актуальним постають питання сприйняття екзистенціалізму як когнітивного та світоглядного підґрунтя літературної творчості, що сприяє, як наголошує І. В. Склярова, «вивченню трансформацій образу людини в умовах історичних зламів, а також формуванню

нової культурної ідентичності в глобальному інтелектуальному контексті» (див.: [5, с. 334]).

Привертають увагу також окремі дослідження психологів та психотерапевтів у царині ментального здоров'я, сфокусовані на методах екзистенційної терапії у роботі зі стресами, самотністю, розладами депресивного спектру [3; 7; 9].

І все ж, попри розгалужений екзистенційний дискурс, залишаються недостатньо вивченими механізми конвертації абстрактних екзистенційних концептів у конкретні технології соціальної та психологічної роботи в умовах «нової нормальності» цифрової епохи постмодернізму. Існує суттєва прогалина у розумінні того, як екзистенціалізм як праксис може протидіяти дегуманізації, спричиненій технологізацією соціальних взаємодій, та яким чином методологія екзистенційного аналізу може бути інтегрована в міждисциплінарні дослідження когнітивних наук.

Постановка завдання. З огляду означеного метою даного дослідження нами розглядалася концептуалізація ресурсів екзистенціалізму як цілісного наукового праксису, окреслення його методологічної ефективності у вирішенні сучасних криз ідентичності в координатах метакогнітивного проєктування життєвих нарративів особистості.

Виклад основного матеріалу. Перед людиною сучасного мілітарного суспільства надзвичайно гостро постає питання власної цінності, суб'єктивно значущих орієнтирів виживання, доцільності й необхідності власного життя. Болісні трансформації ментальних структур суб'єктів життєтворення, невдоволення через власну неефективність і безперспективність життєвих позицій потребують надзусиль особистості (див. до прикладу міркування В. Франкла, І. Ялома) на шляху усвідомлення незворотності «аксіологічного повороту» життєтворення особистості в умовах воєнного часу [8; 7]. А отже філософські концепти екзистенціалізму в реаліях несталого сьогодення увиразнюються координатами світоглядного й когнітивного підґрунтя сенсоутворювальної матриці у практичному досвіді адаптивного самоздійснення сучасної людини, що дозволяє їй вийти за межі формально-етичних міркувань й наблизитися до праксису глибинного сенсу генези буття й аксіологічних переживань адаптивної поведінки. Логічна послідовність відновлення адаптивних сценаріїв поведінки особистості й стабілізації сенсових координат виживання в умовах війни передбачає реалізацію таких стадій як-от:

– соціально-психологічний шок на тлі гострого переживання непередбачуваних подій стресогенної природи;

– мобілізація адаптивних резервів, і передусім – когнітивно-афективних ресурсів особистісного профілю людини, що знижують імовірність імпульсивних реакцій і обрання адекватних стратегій опанувальної поведінки;

– цілеспрямований пошук ефективних моделей координації та управління адаптивними ресурсами життєтворення й поведіння в точках глобальної бифуркації [7].

В якості емпіричних гарантів унормування сенсових орієнтирів життєтворення особистості науковою спільнотою розглядаються відчуття етнічної ідентичності, здатність до надситуативної активності, адекватна атрибуція відповідальності, когнітивно-афективна гнучкість життєвих сценаріїв, зумовлених невідкладним випробуванням нових (і часто нав'язаних ззовні) моделей особистісних і поведінкових конструктів. Варто також зважати, що віднайдення персоналізованих шляхів виходу із ситуацій когнітивного дисонансу особистості потребує не лише пристосування до реалій воєнної доби, але й активного усвідомленого прийняття ситуацій стресогенного поля в умовах абсурдної НЕ-логічності буття, толерування невизначеності й конструювання суто умовних варіантів вирішення проблемних ситуацій. Змінення (або стабілізація) сенсових орієнтирів суб'єкта життєтворення потребує переосмислення координат і ресурсів самоздійснення [7; 8], що розгортається передусім у аксіологічному просторі метапізнавальної активності особистості.

Феноменологія метапізнання розглядається когнітивними психологами як ментальний процес, що детермінує координати регулювання інтелектуальної діяльності, здатність особи представляти, планувати та контролювати поточні когнітивні процеси, і зокрема – в екстремальних умовах життєздійснення. Метакогніції виконують функції активного контролю, регуляції та організації пізнавальної діяльності людини при узгодженні цілей, без чого ефективно моделювання життєвих сценаріїв неможливе. Метапізнання, таким чином, дозволяє інтерпретувати метакогнітивні компетенції особистості як предиктори адаптивного процесу у вимірах практики стабілізації сенсових орієнтирів, що розгортаються суголосно загальній схемі корегування особистісних конструктів:

– сприймання особистістю нових реалій життя, осмислення та реструктуризація (або дисоціація) деструктивних сегментів соціального досвіду (таких як-от: ригідність моделей опанувальної поведінки, стандартизованість стратегій прийняття відповідальних рішень тощо);

– усвідомлення когнітивного дисонансу в стресових умовах життєдіяльності одновекторних уявлень щодо поведіння або врегулювання проблем;

– моделювання нових особистісних та когнітивно-поведінкових конструктів та метакогнітивних компетентностей [7, с. 34].

При цьому системне моделювання метакогнітивного простору особистості має бути скерованим від процесуальних когнітивних утворень (усвідомленого сприймання та розуміння реалій життя, співставлення із прийнятними стратегіями життєтворення) – до навичок аналітико-синтетичної діяльності (когнітивного оцінювання ситуаційних викликів, розмислення закономірностей життєтворення, вибудовування логічних послідовностей опору стресорам, прийняття відповідальних рішень і контролю за їхнім здійсненням) [6; 7; 9], що в цілому сприяє розвитку загального екзистенційного ресурсу особистості. А отже, екзистенціалізм у суспільстві несталого розвитку постає не лише складноструктурованим філософським концептом, але й праксисом, «практичною платформою для осмислення і моделювання сценаріїв майбутнього» [4, с. 44], в якому людина не втрапить своєї сутності, а віднайде нові шляхи для вільного самоздійснення в умовах стрімких технологічних змін.

Висновки. Наукові дебати навколо екзистенційності сучасної людини зумовлені необхідністю наукового переосмислення категорій сенсу буття, свободи та відповідальності як фундаментальних чинників підтримання ментального здоров'я людини в умовах несталого сьогодення. Нагальною необхідністю вважаємо передусім фокус екзистенціальних концептів в архітектоніці практики, і зокрема – у вимірах метакогнітивного моделювання сенсових структур особистості; продуктивне використання філософських аксіологічних ідей у досвіді терапії та підтримання резильєнтності особистості розглядається нами як потужний наратив життєустрою.

Перспективи подальших наукових розвідок у контексті означеного вбачаємо у вимірах мультимодальних інтегрованих досліджень, що поєднують філософію, психологію, соціологію, культурологію для більш глибокого розуміння сенсів екзистенційної самобутності людини інформаційного суспільства епохи постмодернізму. Важливим напрямом вважаємо також вивчення механізмів ідентичності особистості не лише у континуумі теоретико-методологічного аналізу, але й як практики самоздійснення суб'єкта життєдіяльності в умовах гібридного соціального простору згідно з екзистенційною етикою виживання.

Список літератури:

1. Гайдеггер М. Буття і час / пер. з нім. В. Бибіхіна. Харків : Фоліо (Philosophy), 2003. 503 с.
2. Камю А. Міф про Сізіфа. Бунтівна людина / пер. з фр. О. Жупанський. Харків : Фоліо, 2022. 448 с.
3. Глива Є. Екзистенціалізм та його психотерапевтичний потенціал. *Психологія і суспільство*. 2024. Том 90. № 2. С. 36–62. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2024.02.036>
4. Гурик М. І., Приймач А. П. Екзистенціалізм і цифрове суспільство. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2025. № 5. С. 42–46. DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v055.2025.5>
5. Склярова І. В. Екзистенціалізм як базова модель мислення в українській літературі першої половини ХХ століття. *Закарпатські філологічні студії*. 2025. Вип. 41. Том 1. С. 331–338. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.41.1.49>
6. Токарева Н. М. Соціокультурні реалії інформаційного суспільства епохи постмодернізму. *Варіативність соціалізації особистості в умовах сучасного інформаційного суспільства* : монограф./ кол. авторів; ред. Н. М. Токаревої. Кривий Ріг : «Інтерсервіс», 2017. С. 7–17.
7. Токарева Н. М. Деонтологічні предиктори адаптивності до невизначеності викладачів прифронтових закладів вищої освіти *Філософія освітнього простору вищої школи: психологічне спрямування* : колективна монографія; за ред. Р. В. Павелківа, Н. В. Корчакової. Київ : Вид-во «Центр учбової літератури», 2025. С. 5–34.
8. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу / пер. з англ. О. Замойська. Київ : КСД, 2021. 160 с.
9. Цихуляк І., Шпітун І., Множинська Р. Екзистенційні аспекти адаптаційного процесу особистості в посттравматичному контексті воєнного досвіду: свобода, смислоттєві орієнтири та ідентичність. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2025. Т. 17, № 1. С. 108–115. DOI: <https://doi.org/10.15421/352515>
10. Antiseri D., Reale G. *Storia della filosofia*. Brescia: LA SCUOLA, 1997. 800 p.

Tokareva N. M., Napochka Ya. O. EXISTENTIAL CONCEPTS OF SENSE-MAKING IN THE PRAXIS OF AN UNSTABLE TODAY

The article presents the authors' reflections on the relevance of existential discourse in the realities of radical transformations of the human world order in the era of postmodernism on the path to rethinking the meanings of existence. The philosophical ideas of Søren Kierkegaard, Martin Heidegger, Jean-Paul Sartre, Albert Camus and their intuitive echo in the procedural dimensions of the existence of modern man are examined. The markers of the transformation of existentialism from a theoretical and philosophical discourse into the plane of scientific praxis are analyzed. The logical sequence of restoration of adaptive scenarios for stabilization of the meaningful coordinates of life creation in conditions of uncertainty is outlined. The aim of the study was to present the multimodal potential of existential concepts of sense-making (freedom, choice, responsibility, identity) in the practice of individual self-realization in the new realities of existence. The research methodology was built taking into account the resources of the integrative synthesis of the cultural-historical approach and systemic analysis, which allowed interpreting classical existential categories in the continuum of current challenges of the unstable present. The results of the study demonstrated that in modern society, sense-making is shifting from the plane of rational planning to the plane of "actual praxis" – quick but responsible choices. It has been established that the key mechanism for personal adaptation is the acceptance of "instability" not as a threat, but as a space for the realization of freedom, and prolonged situations of uncertainty require the subject to continuously rethink their own values. It is proven that the concepts of existentialism express the coordinates of preserving internal reflection, conscious responsibility, individual freedom, and uniqueness of the subject in the conditions of an unstable socio-cultural space. The conclusions emphasize that existential concepts of sense-making today are not just philosophical abstractions, but applied survival strategies. The praxis of the impermanent present requires an active stance from the life-creating subject, a rejection of the search for fixed truths in favor of the dynamic creation of meanings through action and responsibility. The authors emphasize that it is the ability to authentic self-determination in conditions of absurdity that becomes the main factor in the resilience of modern man.

Key words: *existentialism, sense-making, freedom, responsibility, meaning of being, subjectivity, worldview guidelines, metacognitive strategies.*

Дата першого надходження статті до видання: 14.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.03.2026